

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ППО

Обґрунтовується необхідність підготовки майбутніх психологів до застосування нетрадиційних форм навчання в процесі особистісно-орієнтованого навчання в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: нетрадиційні форми навчання, особистісно орієнтоване навчання, майбутні психологи.

Постановка проблеми

Вступ. Модернізація системи освіти України, нове нормативно-правове забезпечення поставили питання необхідності оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання. Ці вимоги пред'являються до системи безперервної освіти і до її підсистеми — післядипломної педагогічної освіти. Освіта в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства потребує докорінних змін. Її мета, завдання, форми, зміст, методи, технології навчання вимагають переорієнтації. Оскільки підростаюче покоління живе в стрімко змінювальному світі, однією з головних задач навчання стає не передача викладачами ВНЗ (вчителями) студентам (учням) системи готових знань, умінь і навичок, а оволодіння студентами (учнями) знаннями, вміннями та навичками самостійного придбання потрібної в певний момент навчальної інформації, здатності до продукування «нових» знань завдяки міркуванням, налагодженому процесу навчальної взаємодії, проведенню навчальних дискусій, дебатів, полілогів і т.д. Цьому сприяє застосування викладачами *нетрадиційних форм навчання* в освітньому процесі.

Аналіз основних досліджень. Проблеми технологій навчання, їх застосування і ефективність використання у вищих навчальних закладах представлені в працях В. Беспалько, В. Євдокимова, М. Кларіна, Е. Пехоти, Г. Селевко, В. Серікова, С. Сисоєвої, І. Якиманської. Теоретичні та практичні аспекти впровадження нових технологій навчання розглянуті в роботах В. Беспалько, Л. Буркова, Г. Селевко, Е. Пехоти, Є. Пометун, Л. Пироженко, А. Панченкова, Т. Ремех, О. Саган, О. Стребной та інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Нетрадиційні форми навчання й особливості їх застосування вивчалися у працях Л. Ананьєвої, О. Вербицького, Н. Борисової, І. Драгомирецького, О. Квасової, Л. Міхеєвої, О. Штепи, П. Щербаня, Л. Якубовської та багатьох інших.

Сьогодні в процесі викладання кожної навчальної дисципліни, зокрема й психології, у ВНЗ України широко використовуються як традиційні, так і *нетрадиційні форми навчання*. Їх гармонійне вливання в традиційну систему навчання необхідно на цьому етапі розвитку суспільства. Жодною мірою не відмовляючись від традиційних форм навчання, у вищій школі все частіше стали використовуватися *нетрадиційні форми*, оскільки вони більше активізують студентів, розвивають їхні індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогу між викладачем і студентами, виявленню суперечливих проблем.

Застосування нетрадиційних форм навчання розкріпачує розум, дає можливість підвищити пізнавальний інтерес до досліджуваних проблем, перетворити знання в

переконання, сформувані внутрішнє прагнення кожної дитини до інтелектуального, особистісного, комунікативного й інших видів розвитку, власного вдосконалення.

За нашими спостереженнями, застосування нетрадиційних форм навчання в навчальному процесі знімає низку негативних моментів традиційного навчання. Навчання стає комфортним, суб'єкт-суб'єктним, інтерактивним, дає можливість студентам оволодіти вміннями та навичками з рефлексії власної діяльності, навчає знаходити вихід із самих скрутних положень, розв'язувати найскладніші навчальні та життєві завдання, адаптуватися до швидко мінливих умов навколишньої дійсності, які об'єктивно складаються навколо студентів, підвищує стійкість до стресів людини.

Проте досвід проведення пілотажного дослідження з питань використання нетрадиційних занять в навчальному процесі виявили проблеми, що стосуються *професійно-педагогічної підготовки майбутніх психологів*:

- нерозуміння деякими студентами важливості оволодіння нетрадиційними формами навчання, оскільки процес професійно-педагогічної підготовки психологів в університеті орієнтований на використання традиційних технологій навчання;
- відсутність у психологів знань про нетрадиційні форми навчання, умінь з організації нетрадиційних занять;
- відсутність знань, умінь, навичок, досвіду у психологів із застосування нетрадиційних форм навчання в навчальному процесі;
- відсутність необхідної психолого-педагогічної, методичної літератури з теорії та практики нетрадиційних форм навчання, їх застосування у вищих навчальних закладах.

За результатами пілотажного дослідження було зроблено висновок про те, що традиційне навчання у ВНЗ, з його традиційними, стандартними формами, методами, засобами, змістом, цілями, завданнями навчання не сприяють готовності майбутніх психологів до застосування *нетрадиційних форм навчання*.

Отже, хоча проблема модернізації традиційних методів навчання у системі вищої школи не є новою, однак комплексне використання *нетрадиційних форм навчання* для підготовки майбутніх психологів з урахуванням засад особистісно орієнтованого навчання ще не достало належного розгляду.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності підготовки майбутніх психологів до застосування нетрадиційних форм навчання в процесі особистісно орієнтованої підготовки у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу

Динаміка суспільного розвитку, як зазначає В. Кремень, висуває *нові форми організації і функціонування ВНЗ*. У міру еволюції систем вищої освіти від елітарної вищої школи до більш демократичної масової вищої школи і зміщення акценту з викладання на засвоєння знань студенти стають більш важливими дійовими особами, як: основні клієнти, споживачі, суб'єкти навчання.

Аналіз попередніх досліджень показує зростання уваги до використання нетрадиційних методів навчання у вищій школі. Нині існують певні розбіжності у вищій школі: у сучасних вузах існує потреба в кадрах, які володіють на теоретичному і практичному рівнях нетрадиційними формами навчання і методикою їх застосування. Проте спостерігається відсутність викладачів, готових застосовувати нетрадиційні форми навчання у своїй професійній діяльності. Потреба університетів в удосконаленні

підготовки психологів визначили необхідність спеціальної підготовки майбутніх фахівців до застосування нетрадиційних форм навчання в процесі особистісно орієнтованого навчання в системі післядипломної педагогічної освіти.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. закріпила положення про те, що підготовка конкурентоздатних фахівців є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики. Щоб забезпечити високу якість сформованості професійних умінь і навичок, ми вирішили проаналізувати загальнонавчальні знання, уміння та навички наших студентів і переорієнтувати підготовку майбутніх психологів з інформативного на таке, яке би сприяло розвитку в них пізнавальних, творчих і професійних якостей.

Цей етап роботи переконав нас у тому, що наші студенти у своїй навчальній діяльності схиляються до традиційної, пояснювально-ілюстративної структури, в якій вони виділяють засвоєння (розуміння), переробку (запам'ятовування) і контроль над засвоєнням навчального матеріалу і в більшості випадків не можуть пояснити, на які ознаки навчального матеріалу вони орієнтуються, здійснюючи виділення смислових частин, диференціацію головного й другорядного. І це ще одна ознака того, що актуальною є проблема відходу від традиційної методики навчання.

ВНЗ не може не поєднувати сьогодні завдання трансляції знань і досвіду із завданнями їх народження, створення і перетворення. Учіння в цьому зв'язку ми бачимо не тільки як репродуктивну, відтворювальну, скільки продуктивну, творчу діяльність, коли майбутній спеціаліст не лише засвоює професійно необхідні знання, способи їх здобуття, а й сам створює їх.

Проведений аналіз допоміг нам зробити висновок, що в *нетрадиційному* занятті традиційні елементи виконуються нетрадиційними способами, і на цій основі структура цього заняття суттєво відрізняється від структури традиційного заняття. На цій підставі можна стверджувати, що *нетрадиційне заняття* — це розвиток, рух структури традиційного заняття.

Отже, якщо хоча б один елемент традиційного заняття буде реалізовано нетрадиційним способом, то вже таке заняття певною мірою можна назвати *нетрадиційним*, або традиційним з нетрадиційним виконанням одного із елементів занять. Зрозуміло, якщо навіть кількість елементів занять, виконаних нетрадиційним способом, буде невеликою, але такою, що приведе до суттєвої зміни структури заняття, то таке заняття називатимемо повністю нетрадиційним. Річ у тому, що реалізація хоча б одного елементу заняття нетрадиційним шляхом пов'язана зі зміною тривалості інших елементів занять, а це означає, що автоматично змінюється і структура заняття, а отже, заняття стає нетрадиційним. Нетрадиційність занять виявляється і в нетрадиційності тривалості занять, адже нетрадиційне заняття фактично розпочинається з моменту його підготовки. Власне саме заняття — це його заключний акорд.

Це заняття характерне ще й тим, що якщо у підготовці традиційного заняття основна вага лягає на плечі викладача, то у нетрадиційному занятті ми маємо концентрацію вольових, інтелектуальних, емоційних зусиль студентів, як під час підготовки до практичного заняття, так і при його проведенні. У зв'язку з цим можна виділити значну пізнавально-організаційну і творчу активність студентів [5].

Отже, під *нетрадиційними форами навчання* ми розуміємо навчання, що здійснюється на взаємодії студента з викладачем, іншими студентами, з навчальним

оточенням, з опорою на власний досвід, який і є джерелом пізнання. За нетрадиційних форм навчання викладач не «дає готових знань», активність викладача замінюється активністю студентів, викладач лише грамотно керує освітнім процесом, спонукаючи студентів до самостійного пошуку вирішення навчальної проблеми. Завдання викладача — пробудити в учнях власну ініціативу, активність, викладач виступає в ролі помічника, якщо необхідно — одним з джерел інформації.

За підходом до студентів нетрадиційні методи навчання відносяться до *особисто орієнтованих технологій*, які засновані на педагогіці співробітництва. У цих технологіях панують суб'єкт-суб'єктні взаємини між викладачем та студентами, в центрі освітнього процесу знаходиться особистість студента, її розвиток. Розвиток особистості полягає в розкритті природних здібностей кожного студента з опорою на його життєвий досвід. Процес навчання протікає в комфортній, безконфліктній обстановці. Педагогіка співпраці передбачає демократизм, партнерство, рівноправність, паритетність у відносинах. В освітньому процесі панує атмосфера співпраці, співтворчості.

У напрямі модернізації нетрадиційні методи навчання ми віднесемо до педагогічних технологій, побудованих на основі гуманізації та демократизації педагогічних відносин, на основі активізації діяльності студентів та ефективності організації та управління процесом навчання, оскільки нетрадиційні методи навчання припускають пріоритет особистісних взаємин, демократичність у навчанні, активізацію діяльності студентів, ефективність організації процесу навчання на основі групових і колективних засобів навчання.

До ознак нетрадиційних форм навчання ми віднесемо такі:

- наявність спільної мети (а не однаковою для всіх студентів) і чітко спланованого очікуваного результату навчання;
- опора у навчанні на суб'єктний досвід кожного студента;
- навчання вибудовується на основі діалогу між ким-небудь, наприклад, викладачем і учнями чи лише студентами;
- позитивна взаємозалежність студентів, творчість, співпраця у навчанні;
- досягнення особистого успіху можливе лише за умови досягнення успіху всіма учасниками освітнього процесу;
- активність, ініціативність усіх студентів в освітньому процесі;
- створення комфортних умов навчання, студент повинен відчувати свою інтелектуальну спроможність;
- наявність проблемного завдання, обмін знаннями, ідеями, способами діяльності і т.д., виробляється та відстоюється (або змінюється під дією аргументів) власна позиція в атмосфері взаємної підтримки, доброзичливості;
- виключення домінування однієї думки над іншою чи виступаючих один над одним;
- поєднання індивідуальної, парної, групової, колективної роботи.

Застосування нетрадиційних форм дають змогу розв'язати навчальні, розвивальні завдання навчання. Використання нетрадиційних форм навчання сприяє різнобічному, цілісному розвитку особистості студента, із здатністю перенесення здобутих знань з однієї освітньої галузі в іншу.

Нетрадиційні форми навчання відрізняються від інших технологій навчання нестандартними умовами роботи, що виражаються в особливій атмосфері заняття і особливої ролі викладача на цьому занятті. Вони допомагають розвивати особистість студента з опорою на індивідуальність кожного. Завдяки застосуванню *нетрадиційних форм навчання* створюються ефективні умови навчання, розвитку, саморозвитку, виховання, самовиховання студентів.

Студент на таких заняттях здатний виражати особистісне ставлення до матеріалу, що вивчається, відбувається обмін знаннями, ідеями, думками, способами діяльності. Мета заняття проектується в спільній діяльності викладача та студентів, з урахуванням потреб студентів, з опорою на суб'єктний досвід кожного з них, що характеризує процес навчання дійсно як особистісно орієнтований [1]. Приймається індивідуальність кожного студента як особистості унікальної і неповторної, виключається домінування в освітньому процесі однієї думки над іншою, створюються комфортні умови навчання, кожен студент відчуває свою інтелектуальну спроможність, організовується атмосфера взаємної емоційної та інтелектуальної підтримки, доброзичливості з позитивною взаємозалежністю учнів. У навчальному процесі складаються суб'єкт-суб'єктні взаємини між учасниками освітнього процесу. Викладач стає рівноправним, рівнозначним суб'єктом в освітньому процесі, організатором навчального процесу, помічником, консультантом, інструктором, фасилітатором дискусій.

Зрозуміло, що проблема підготовки висококваліфікованих кадрів не може бути ефективно розв'язана в рамках використання лише *традиційних форм і методів навчання*. Одним із найслабших місць у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває тільки викладач, студенти ж пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально пасивний характер [4; 5]. Традиційні форми і методи навчання передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички в майбутніх фахівців. Застосування *нетрадиційних форм навчання* веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок [3]. Саме *нетрадиційні форми навчання* і є відповіддю дидактики на потребу природних законів засвоєння знань, відкритих психологічною наукою.

Сьогодні підготовка майбутнього психолога до педагогічної діяльності часто носить предметно-орієнтований, психолого-орієнтований характер, що не сприяє розвитку майбутнього психолога як особистості, створення суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками освітнього процесу. У вищій психолого-педагогічній освіті простежується відсутність опори на особистий досвід студентів, що в подальшому ними проектується у власній психолого-педагогічній діяльності [2]. Майбутні психологи знайомі тільки з окремими елементами *нетрадиційних форм навчання*, використання їх у практиці носить фрагментарний, епізодичний характер, тому існує величезна проблема в предметно-методичній підготовці майбутніх психологів в системі післядипломної педагогічної освіти.

Отже, ефективному використанню майбутніми психологами *нетрадиційних форм навчання* сприятиме виконання таких *психолого-педагогічних умов*:

- орієнтація цілей, мотивів майбутньої професійної діяльності, змісту навчання, завдань педагогічної практики на теорію і практику застосування *нетрадиційних форм навчання*; забезпечення вивчення студентами на заняттях дисциплін професійно орієн-

тованого циклу всього поліваріантного комплексу нетрадиційних форм навчання; засвоєння майбутніми психологами нового теоретичного та практичного досвіду із застосування нетрадиційних форм у навчальному процесі в системі післядипломної педагогічної освіти;

- використання нетрадиційних форм навчання в процесі підготовки майбутніх психологів на заняттях дисциплін професійно орієнтованого циклу; методичне озброєння викладачів вузу до управління процесом підготовки майбутніх психологів щодо застосування нетрадиційних форм навчання (володіння викладачами вузу знаннями про сутність, принципи, зміст нетрадиційних форм навчання, вміннями організації роботи із застосуванням нетрадиційних форм навчання й особливостями підготовки майбутніх психологів до застосування нетрадиційних форм навчання);

- організація інтерактивного освітнього середовища в університеті зі створенням суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів і студентів, організації навчання з опорою на суб'єктний досвід кожного студента, навчання у взаємодії, із застосуванням нетрадиційних форм навчання;

- введення оновленої робочої навчальної програми «Методика викладання психології у вищій школі» і експериментальної програми педагогічної практики «Програма асистентської практики для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», розроблених з урахуванням засад особистісно орієнтованої підготовки психологів у системі післядипломної педагогічної освіти;

- спрямованість науково-дослідної діяльності студентів, самостійної роботи студентів, роботи дискусійного клубу на формування знань, умінь і навичок студентів із застосування нетрадиційних форм навчання;

- використання майбутніми психологами нетрадиційних форм навчання під час проходження майбутніми психологами асистентської практики.

Отже, застосування нетрадиційних форм навчання являє собою аспект спеціальної професійної підготовки. Знання властивостей нетрадиційних форм навчання, функцій засвоєння загальнопедагогічних і предметно-методичних знань про них, формування практичних умінь і навичок щодо їх застосування, розвиток технологічних, комунікативних, рефлексивних, методичних та інших здібностей викладача і т. д. — все це буде сприяти оптимізації підготовки майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання в подальшій професійній діяльності.

Оволодіти нетрадиційними формами навчання можливо тільки в діяльності, завдяки проектуванню, моделюванню, розробці та проведенню нетрадиційних лекцій, семінарських і практичних занять, їх обговоренню, самоаналізу й аналізу, проведенню тренінгів з організації, веденню, управлінню дискусіями, рольовими іграми, а також продумуванню педагогічних, професійних дій викладача під час самостійної професійної роботи.

Висновки

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання показав:

- необхідність зміни мети навчання студентів, переорієнтації її на розвиток особистості суб'єкта;

- необхідність відходу від предметно орієнтованої, психолого орієнтованої освіти, прагнення до створення суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками освітнього процесу з урахуванням особистісного досвіду кожного суб'єкта, переорієнтації освіти: головне — це не обсяг здобутих знань, а їх продуктивність;
- потребу в збагаченні психолого-педагогічних, методичних дисциплін знаннями про нетрадиційні форми навчання, їх вплив на психологію, освіту, розвиток студентів в процесі застосування їх в освітньому процесі;
- переоцінку значення педагогічної (асистентської) практики, самостійної, дослідницької роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання / А. М. Алексюк. — К., 1998. — 260 с.
2. Борисова Н. В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора / Н. В. Борисова. — М. : Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. — 145 с.
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. — М. : Высшая шк., 2001. — 206 с.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. — К., 2003. — 276 с.
5. Герасимова В. С. Методика преподавания психологии: курс лекций / В. С. Герасимова. — М. : Ось-89, 2004. — 111 с.
6. Формирование учебной деятельности студентов / под ред. В. Я. Ляудис. — М. : Изд-во МГУ, 2002. — 482 с.

Брюховецкая А. В.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К ПРИМЕНЕНИЮ НЕТРАДИЦИОННЫХ ФОРМ ПРЕПОДАВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ ППО

Обосновывается необходимость подготовки будущих психологов к применению нетрадиционных форм преподавания в процессе личностно ориентированного обучения в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: нетрадиционные формы преподавания, личностно ориентированная учеба, будущие психологи.

Brukhovetska A. V.

PREPARATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO APPLICATION OF UNCONVENTIONAL FORMS OF STUDIES IN THE PROCES OF THE PERSONALITY ORIENTED STUDIES IN SYSTEM AIR DEFENCE

In the article the necessity of problem of preparation of future psychologists is grounded to application of unconventional forms of studies in the process of the personality oriented studies in the system of pedagogical education.

Key words: unconventional forms of studies, personality oriented studies, future psychologists.